

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
REMBRANDT, DÜRER, GOETHE
ÉS ID. ELISCHER GYULA (1846–1909)**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Elischer Gyula seniornak (ha szóba került) három nevezetessége ismeretes. Az ő fia volt a nevét viselő kiváló röntgenológus; múlhatatlan érdemeket szerzett a Semmelweis-szobor felállításánál; műgyűjtőként mérhetetlen kincseket hagyott az Akadémiára. Azonkívül a kortársi közvélemény Kézmárszky, Tauffer, Dierner Gusztáv és Temesváry Rezső társaságában a vezető nőgyógyászok közé sorolta.

A szepességi Öllischer család nevét korán Elischerre változtatta, mivel a magyar nyelv szereti az *e* magánhangzókat. Iskoláit Kassán és Eperjesen végezte, az orvosi karra Bécsben iratkozott. Orvosdoktorrá 1871-ben avatták, Hyrtl, Brücke és Rokitansky voltak a legkedvesebb tanárai, s noha később klinikus lett, morfológiai szemlélete mindvégig dominált. A Bécsben szerzett ismereteket rövidesen Budapesten hasznosította. Scheuthauer asszisztenseként ő az egyik legambiciózusabb hisztológus, az 'Orvosi Hetilap'-ban gyakran találkozunk tanulmányaival. 'Izomelváltozások gyermekhűdésnél' című dolgozatában a Bókay-osztályról kapott anyagon vizsgálja a szövettani elváltozásokat. 1873-ban lett klinikus, méghozzá Korányi Frigyes belgyógyászatán. Itt is kiütközött belőle a morfológus, főnöke öröme.

Két esztendőt töltött a patológus Scheuthauer mellett, kettőt Korányi Frigyes klinikáján, majd 1875-ben végleg a nőgyógyászatnál kötött ki. Állami ösztöndíjjal Németországban Spiegelberg (Semmelweis közismert ellenfele) klinikáján fordult meg, majd Franciaországon át Londonba ment, ahol Barnes, Braxton, Hicks és Playfair voltak a mesterei. Amikor a neves klinikák kapuján kívül került, kedvenc olvasmányainak színhelyét, Dickens és Thackeray világát kereste, amelyet a két író „humoristikus lángtolla ecsetelte találóan”. A Temze-parti városóriásból 1876 nyarán az írországi Dublinba hajózott. A Mosse-féle intézetben Atthill tanár nagy előzékenységgel fogadta. Ennek az intézetnek díjtalan járókóródája volt, s amikor Elischer hazatért, egyetemi oktatásra alkalmas, ilyen jellegű ambulancia megszervezését tette először szóvá.

Még abban az esztendőben 'A méh és járulékainak lobos bántalmái' tárgy körből magántanárrá habilitálták, 1884-ben a Poliklinika főorvosa lett. Fontos dolgozatokat közölt a méh nyálkahártyájának rákos elfajulásairól, a nem terhes méh helyzetváltozásairól. A morfológia után – lévén most már vezető nőgyógyász főorvos – a gyneakológiai műtétekben igyekezett tekintélyt szerezni. Másfél év alatt 174 operációt végzett, abból 16 laparotomia, 2 méhkiirtás, 6 gátképzés, továbbá petefészektojálmó-exstirpáció. Megoldott méhen kívüli terhességet hüvely-metszés útján; dolgozatai német nyelvterületre is eljutottak.

Amikor 1893-ban a Rókus-kórház 67 ágyas IV. számú szülészeti és nőgyógyászati osztályának főorvosa, Ráth József elhunyt, helyére Elischer Gyulát nevezték ki. Ettől kezdve a Bumm és Schnier szerkesztette 'Diagnostisches Lexikon', valamint a Drasche-féle 'Bibliothek der ges. medizinischen Wissenschaften' szívesen hozta írásait.

Semmelweis Ignácról az első megemlékezését 1894-ben tette közzé, de már 1891-ben egyik leglelkesebb tagja az emlékbizottságnak. A szobor felállításának ő az első propagálója.

Érdekes, hogy ezt a művészi hajlamokkal telített embert a köz mindig finánciális ügyek intézésével bízta meg. Az 1894-ben Budapesten megtartott VIII. nemzetközi demográfiai kongresszusnak, s később a Semmelweis-emlékbizottságnak is ő volt a főpénztárosa. Nagy segítségére volt orvos fia. A pénzüggel legalább olyan biztosan bánt, mint az operálókéssel, de kortársai szerint az ecset és a hangszerek is művészi szinten engedelmessé váltak nem mindennapos tehetségének. Híres volt a Holbein-, Dürer- és Rembrandt-rézmetset gyűjteménye, amelyet a Szépművészeti Múzeum vett meg (jelképes áron).

Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény is párját ritkítja a világon. Nagybátyja, nevezetesen Elischer Boldizsár budapesti ügyvéd negyven éven át gyűjtötte a relikviákat, kéziratokat, első kiadásokat, majd ő folytatta, és 1895-ben az Akadémiának ajándékozta, holott Weimar óriási összeget ajánlott érte. Heller Ágoston 1896-ban katalógust készített a csodálatos anyagból, amely 4100 darabból áll. A legértékesebbjei: 34 kézirat, többek között a 'Wie aber kann sich Hans von Eyck' két versszaka; a „morgens rund” négy verssora; egy Reichardthoz címzett levél, amely Newton színelméletére vonatkozik; egy-egy aláírt levél Döbereiner ill. Johannes Müller professzorokhoz, hogy csak a legérdekesebbeket említsük. A weimari óriáshoz címzett kortárslevelek közül Liszt Ferenc, Humboldt (Alexander és Wilhelm), Hufeland és Lavater manuscriptumai számunkra a legizgalmasabbak. A Goethe-arcképek száma 233, az emlékérméké 22, első kiadásban 135 mű, 458 életrajz és még felbecsülhetetlen értékű relikviák.

Miután e (ma már szinte megszerezhetetlen) kollekciót az államra hagyta, szakmai elfoglaltsága mellett elsősorban a piktúrának hódolt. A Budapesti Orvos Szövetség 1902-ben a városligeti Múcsarnok összes helyiségében kiállítást rendezett, amelynek bevételét a bizottság a „nemes hivatásuknak áldozatul esett orvosoknak és különösen a mindenkitől elhagyatott özvegyeinek és árváinak” a javára fordította. A kiállítás rendezésével a végrehajtó bizottság elnökét, id. Elischer Gyulát bízták meg. A tárlat érdekessége, hogy Korányi Frigyes-től Kéty Károlyig, Ónodi Adolftól Pertik Ottóig milyen lelkes műpártolók voltak a századforduló nagy magyar orvosai. Id. Elischer kedves festője Mészöly Géza volt, az Ifj. Elischeré – aki ekkor még Pertik munkatársa volt –, Pettenkofen Ágost, főleg az 1849-es képei miatt.

Az a csodálatos, hogy egy nagy osztály vezetése mellett és betegeskedve hogyan jutott mindenre ideje. Közben 1907-ben remek kis könyvet írt 'Az anyaság higiéniája' címmel. Különösen érdekes benne a terhes nők munkahelyi védelme. Megengedhetetlennek tartja gravidák dohánygyárban, ólommal vagy higannyal való dolgoztatását. A könyv fele a bábák teendőivel foglalkozik: annak kioktatására, hogy a szülő nő „a fájásokat jól feldolgozza”, és a mindenek fölötti tisztaságra. Írt a halottégetés higiénikus voltáról is.

Id. Elischer Gyula (1898 óta rendkívüli tanár) 1908-ban a Vöröskereszt körül szerzett érdemeiért vaskoronarendet, 1909 nyarán a Semmelweis-emlékbizottságban kifejtett ténykedéséért a Berán-féle ezüstplakettet nyerte el. Nagy elismerés, ha arra gondolunk, hogy rajta kívül Duka Tivadar, Alfred Hegar, Tauffer Vilmos, Győry Tibor, Temesváry Rezső és Dierner Gusztáv kapták meg ezt a fokozatot. Az emlékkönyvet augusztusban még kézhez kapta.

Egyre súlyosbodó vesebaja 1909. szeptember 28-án vetett véget gazdag életének.

Erősen hozzájárult az Elischerék hírnevének öregbítéséhez; az államra (a Goethe-gyűjteménnyel) és a medicinára (a fiában) felbecsülhetetlen értékű örökséget hagyott.